MAGDALENA VULPE

NOTE DE SEMANTICĂ DIALECTALĂ: *dr. BĂNUI*

Pentru *bănui,* DA indică următoarele sensuri: „I. Regretter. II. 1° Prendre en mauvaise part, se fâcher (contre...). 2° Trouver à redire. 3° Faire des reproches, imputer. 4° Voir de mauvais oeil, envier. III. 1° Présumer, conjecturer. 2° Deviner. 3° Croire. 4° Considérer (qqn.) comme l'auteur d'une mauvaise action, se méfier (de qqn.), suspecter". Cu primele două sensuri notate cu romane, verbul este intranzitiv, cu ultimul – singurul literar – tranzitiv.

Celelalte dicționare consultate (LB, LM, Cihac, HEM, TDRG, CADE, Scriban, DM, DEX[1], Ciorănescu) conțin, în esență, aceleași informații, prezentate mai mult sau mai puțin amănunțit.

Etimologia general admisă este magh. *bánni*[2] „a-i părea (cuiva) rău (de ceva), a se căi, a-i păsa (cuiva de ceva)".

Cercetări dialectale recente au scos la iveală nuanțe semantice sau chiar sensuri necunoscute ale acestui verb.

1. Următoarele exemple, culese din Șimon, com. Bran, jud. Brașov[3], nuanțează sensul III. 1° din DA[4], marcând o reducere a gradului de nesiguranță a aprecierii:

(1) *Bănuiești că* [oaia] *asta trebe să fete.*

(2) *Îl vând, dacă bănuiesc că n-am ce face cu el.*

Echivalența verbului cu „a considera, a aprecia" reiese și mai clar din următorul exemplu:

(3) *Sânt oameni de meserie, care trebuie să cunoască, nu poate să facă dintr-o talpă un stâlp. Bănuiește „domnule, astea-s bune de tălpi"* (Slon, com. Cerașu, jud. Prahova)[5].

---

[1] Utilizăm abrevierile din bibliografia DA și DLR.

[2] La L. Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (unter Berücksichtigung der Mundartwörter),* Budapesta, 1966, s. v., etimonul indicat este *bán* (cf. Ország László, *Magyar-angol szótár,* Budapesta, 1977).

[3] Toate exemplele din comunele Bran, Moeciu și Fundata (jud. Brașov) sunt extrase din materialul – inedit – cules de mine pentru monografia zonei Bran.

[4] „(Construit cu o propoziție obiectivă introdusă prin *că*) A da cu socoteala (fără a ști ceva pozitiv, numai după oarecare aparențe), a socoti (aproximativ), a fi în credință că..., a crede, a gândi, a-și închipui, a presupune (ceva)".

[5] *Glosar dialectal Muntenia,* manuscris, elaborat la Institutul de Fonetică și Dialectologie

DACOROMANIA serie nouă, II, 1996-1997, Cluj-Napoca, p. 201-205

2. Aş fi încadrat tot aici şi

(4) *Am bănuit să iau un imeseu* [= automobil IMS] (Peştera, com. Moeciu),

dacă informatorul n-ar fi glosat, la cerere, prin *aveam plăcerea să iau un imeseu*. Sensul – neînregistrat de dicţionare – „a avea plăcere (de a...), a fi înclinat (spre)" este ilustrat şi de exemplul

(5) [Fata] *coase, croşetează, da mai mult pe carte bănuie,* [...] *da băiatu la meserie-a bănuit mult* (Dulgheru, com. Saraiu, jud. Constanţa)[6].

3. Cu sensul „a (se) înclina, a fi aplecat", de data aceasta însă în mod concret, spaţial, *bănui* a fost înregistrat la Vadu-Soreşti, com. Zărneşti, jud. Buzău)[7]:

(6) *Te uitai* [...] *cam în ce parte-ar bănui ea* [= căruţa] *oleacă. „E, bănuie", zice, „în hăis"*.

4. În contexte legate de ciobănie, în satele brănene am înregistrat:

(7) *Dacă lucram în sărbătorile Sâmpietrului, zice că bănuia lupii, ursu, la vite* (Sohodol, com. Bran)

(8) *Aştia, câte unii* [ciobani], *nu mai prea bănuie mult la-nsărat, că... le ia lupu câte una* (Poarta, com. Bran)

(9) *E un animal de-i zice râs, ăsta cam bănuieşte... aşa... bănuieşte pe la vite, să le mai muşte* (Şimon, com. Bran).

Exemple ca acestea, înregistrate în texte spontane, m-au determinat să includ în chestionar o întrebare: „Dacă o stână are câini slabi, ce se întâmplă?" Dacă răspunsul era *bănuie lupii* (Moeciu de Jos, Moeciu de Sus), ceream explicarea termenului; dacă nu-l obţineam spontan, recurgeam la întrebarea directă.

Din glosările obţinute, pot fi deduse două sensuri noi ale verbului *bănui* utilizat intranzitiv:

4. 1. „a veni sau a se duce în mod repetat, a frecventa":

(10) *Bănuia lupii la oi, s-a-nvăţat şi bănuie să mănânce = vine mai des* (Şirnea, com. Fundata)

(11) *Bănuie = îl vizitează mai des* (Şimon, com. Bran)

(12) *Bănuie, adică umblă mereu, frementează* [K] *frecventează* (inf. din Moeciu, căsătorit de 40 de ani în Predeluţ, com. Bran) – cf. şi glosarea informatorului la exemplul 9: *vine la... trage unde e vite.*

Cu acelaşi sens, dar construit cu altă prepoziţie, l-am întîlnit în proza lui V. Voiculescu:

(13) *„De atunci începură amândoi să se aplece cu cea mai mare grijă asupra şarpelui. Îi luau seama unde intră, de unde iese; [...] dacă nu aduce cumva pe cap sau pe coadă vreun firicel de aur [...] Ca totdeauna, jivina bănuia mai ales spre stăreţie, unde pierea.* [Acolo] *stareţul ţinea închis în lăzi duium de aur [...]"* (V. Voiculescu, *Iubire magică*, Bucureşti, 1984, p. 240).

„Alexandru Rosetti", s. v. Tuturor colegilor care mi-au pus la dispoziţie material inedit le mulţumesc călduros.

[6] *Texte dialectale şi glosar Dobrogea*, publicate de Paul Lăzărescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Nicolae Saramandu, Bucureşti, 1987, s. v.

[7] *Glosar dialectal Muntenia*, s. v.

4. 2. „a îndrăzni":

(14) *Pentru aia se duce lupul și lighioana* [la stână], *pentru că* [oile] *nu sânt păzite cum trebuie* (Sohodol, com. Bran) [răspuns la întrebarea directă]

(15) *N-are îndrăzneală, nu prea bănuie; nu bănui să mă duc că mi-e frică de câni* (Moeciu de Sus, com. Moeciu)

(16) *Bănuie lupii, bănuie fiarele sălbatice; dă târcoală, adică îndrăznește. Mneatale vii la mine și-mi dai două palme și eu nu zic nimica sau nu sânt harnic să-ți întorc altă palmă-ndărăt.* [– Și pot să zic că bănuie să-mi dea două palme?] – *Da, bănuie, îndrăznește, a bănuit, a-ndrăznit.* (Măgura, com. Moeciu). Cf. glosarea la exemplul 8: *îndrăznește, are curaj, are o forță.*

Cele două sensuri, aflate în raport de cauzalitate („vine des" fiindcă „îndrăznește"), coexistă adeseori în cadrul aceluiași enunț; chiar un informator excelent, cum e cel din Moeciu de Jos, se dovedește incapabil să le disocieze:

(17) [MV: Dacă vede lupul o dată, de două ori că nu se poate apropia de stână...] – *Nu mai bănuie – apăi* [...] *dacă l-a gonit cânii de prima dată. Dacă-l pișcă cânii o dată, prima dată, lui i-e frică să mai vie la târla aia* [...]. *Vezi că el dacă l-a alungat cânii, el n u m a i a r e c o r a j să mai vie, știi? Da dacă nu-l alungă cânii, el v i n e m e r e u. Și dac-apucă de ia o dată, apăi ia toată vara.*

5. Un sens diametral opus celui de „a îndrăzni" mi-a fost comunicat de colegul I. A. Florea: în Bucovina și în nordul Moldovei, formula de politețe pentru a pofti pe cineva la masă este *poftiți și nu bănuiți,* explicată prin *îndrăzniți.* Este evident vorba de reinterpretarea formulei de politețe „foarte des întrebuințată în Moldova și Bucovina, *Să nu bănuiești!* s. *(să) nu bănuiți!* = să nu fie cu bănat, să nu fie cu supărare, să nu mi-o luați în nume de rău"[8].

6. În Drăgușeni, jud. Suceava, V. Arvinte, D. Ursu și M. Bordeianu[9] atestă sensul „a bârfi, a cleveti pe cineva", dezvoltat din „a suspecta".

7. În Loman, com. Săsciori, jud. Alba[10], verbul a fost înregistrat cu sensul „a apuca, a trăi să vezi".

(18) *Am bănuit și glugi, să știți.*

În lipsa unui context mai larg și a mai multor exemple, sensul este greu de explicat.

Filiația sensurilor prezentate sub **1-3** nu pune, cred eu, probleme deosebite. Trecerea: „consider că, apreciez că" → „sunt dispus să, înclin spre, am plăcerea să" poate fi rezultatul reinterpretării, de către receptor, a sensului intenționat de emițător: această „colaborare semantică" între partenerii actului de comunicare reprezintă imaginea în oglindă a celei actualizate, în cadrul anchetei mele, în

---

[8] DA, s. v., II. 1°.

[9] *Glosar regional,* București, [1961], s. v.

[10] *Texte dialectale din valea Sebeșului,* manuscris, elaborat la Institutul de Fonetică și Dialectologie „Alexandru Rosetti".

legătură cu exemplul 4. Cât privește sensul 3, chiar dacă trecerea de la abstract (exemplele 4, 5) la concret (exemplul 6) nu e cea obișnuită, nu văd posibilă nici evoluția unuia din sensurile vechi – plasate toate în sfera afectiv-cognitivă – spre „a se înclina, a se apleca".

Mi se pare, de asemenea, improbabilă explicarea sensurilor înregistrate în zona Bran pornind de la una din accepțiile înregistrate de dicționare. La originea lor se află, mai degrabă, contaminarea semantică cu verbele, înrudite etimologic, *a bântui* și *a băni*. Cel dintâi, din magh. *bánt,* factitiv de la *bán*[11], are sensurile: „1°. Molester, faire souffrir, tourmenter; importuner. 2°. Infester (une région), saccager, piller. Tomber (sur...), sévir" (DA). Pentru cel de al doilea sens, se menționează: „se întrebuințează mai ales cu sens iterativ"; dar și primul sens este glosat, printre altele, prin „a-l stingheri mereu". Subiectul fiind, în toate exemplele noastre, *lupul, ursul, râsul, lighioanele,* deci „elemente negative", suprapunerea *bântui – bănui* mi se pare mai mult decât probabilă, cu precizarea că din combinația de trăsături semnatice [Acțiune negativă] + [Repetiție], pentru *bântui* (sensul 1°) esențială este cea dintâi, iar pentru *bănui,* cea de a doua.

Pentru explicarea sensurilor discutate aici, poate fi utilă și examinarea verbului, învechit, *a băni*[12], având, între altele (ss. 2°), accepția „Vexer, tourmenter, importuner (qqn.)" (DA). Deși cele două atestări preluate de DA din HEM (și reluate de Cioränescu și Tamás) provin din Moldova, implicarea lui în contaminarea semantică remarcată în zona Bran nu mi se pare exclusă.

Într-o relatare a evenimentelor din 1944, am găsit:

(19) *Povestea ce face rușii pân Brașov.* [...] *C-a zis că l-a pușcat pă un doftor,* [...] *și a zis că le-a luat ceasuri, îi bănea, le lua... alea zâ-i... brățările, nu știu ce...* (Predeluț, com. Bran).

Înregistrarea din care am extras citatul având caracter particular, n-am cerut informatoarei glosarea termenului. Sensul s-ar putea să nu fie cel presupus aici („A nu lăsa pe cineva în pace, a nu-i da pace, a-l sâcâi, a-i face mizerii" – DA), dacă luăm în considerare alte două atestări din zonă, ambele glosate cu „îți/îi lua banii":

(20) [dacă-ți prindeau vitele în terenul lor, râșnovenii] *te bănea cât nu făcea ce strâca* (Sohodol, com. Bran)

(21) [ghicitoarea] *o bănea bine* [pe fată] (Peștera, com. Moeciu).

Cu acest sens, *băni* poate fi tot atât de bine rezultatul evoluției semantice – prin specializare – a termenului vechi (vezi exemplul 20) cât și un derivat independent de la *ban.* Pentru cea de a doua ipoteză pledează existența, în Banat, a derivatului *a băni* – având, însă, un sens complementar celui atestat în Bran: „a da bani, a cheltui".

---

[11] L. Tamás, *op. cit.*, s. v.

[12] Considerat de Cioränescu variantă a lui *bănui* și înregistrat de Tamás, *op. cit.*, în mod eronat, ca *lămuri* I.

(22) [O mamă despre fiul ei:] *mulți bani am bănit cu el pe la școli* (Belinț, jud. Timiș)[13].

Cu același sens există și *a bănui*:

(23) *Banu-i bun de bănuit / Omul frumos de iubit.* (Dubești)[14].

Pentru prima ipoteză, a păstrării vechiului *a băni* și a implicării lui în semantismul lui *a bănui,* cităm, ca o probă indirectă, un exemplu din Beiuș[15], unde *băni* are – de data aceasta – un sens apropiat de *bănui* „regretter": „a-i părea rău, a-i fi milă":

(24) *Tare îmi bănesc de el, dar l-aș lovi.*

Schematic, evoluția probabilă a sensurilor grupate sub 4. ar putea fi, deci, următoarea:

bântui (+*băni*?) „a supăra/persecuta (mereu)" → *bănui* „(a supăra) mereu" → „a veni mereu (cu intenții rele)" → „a îndrăzni să vie mereu" → „a îndrăzni".

Metonimia „frecventa" → „îndrăzni" o consider ilustrată convingător de exemplul 17 (cf. și exemplul 7, interpretabil, în lipsa unei glosări, în ambele feluri).

Exemplele de care am dispus sunt, *bănuiesc,* suficiente pentru a atesta existența unor noi sensuri ale verbului în discuție.

În subsidiar, am înregistrat circulația, în graiuri, a verbului *a băni,* fără a putea preciza dacă este vorba de un derivat (recent) de la *ban* sau de o relicvă lingvistică.

Pentru confirmarea ipotezelor avansate cu privire la evoluțiile semantice, aștept, de la cunoscătorii altor graiuri, informații suplimentare[16].

Institutul de Fonetică și Dialectologie „Al. Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie, 13

[13] Comunicat de prof. Simion Dănilă, căruia îi mulțumesc și pe această cale.

[14] Universitatea Timișoara, Centrul de Științe Sociale, Facultatea de Filologie, *Dicționarul subdialectului bănățean,* 3, Timișoara, 1987, s. v.

[15] „Cum vorbim", III, 1951, nr. 9-10, p. 44.

[16] Informațiile primite în cursul discuțiilor la comunicare au fost incluse în textul publicat. Ele nu aduc însă răspunsuri la întrebările pe care mi le-am pus, ci doar îmbogățesc și mai mult spectrul semantic al verbului *a bănui.*